

III. LITÉR KÖZSÉG TERMÉSZETI KÉPE

(Sonnevend Imre)

Csodálatos az a változatosság, amelyet Litér határában figyelhet meg az itt lakó vagy az ide látogató. A Balaton-felvidék keleti felének egyik végpontján, a község fölé magasodó hegyhátakon a szürkésfehér sziklák a táj jellegzetes kőzetét, a dolomitot mutatják, míg a falutól nyugatra, a Bendola völgyében a friss szántások tavasszal hihetetlennek tűnő és szokatlan bordópiros színben tarkállanak, mivel a permii vörös homokkő málladékán keletkeztek. Mindehhez még hozzá jön a falut körülölelő erdők zöldjének végeláthatatlan karéja, a Nyerges-hegy haragoszöld fekete fenyvesei, a Cser-erdő lágy domborulatainak ezüstös zöld lombtengere, megmetszák egyes helyeken a száraz, köves legelők fakóbb foltjaival. Ez a tündéri táj mintha kicsit elfeledtetné a közeli gyárak jelenlétét, azok időnkénti barátságtalan üzenetét, a déli légáramlatokkal érkező orrfacsaró „fűzfői szagot”.

Domborzati és földtani viszonyok

A *földrajztudomány mai besorolása* szerint a község határa a „Balaton-felvidék és kismedencéi” kistáj legkeletibb végében fekszik, Királyszentistvánnal együtt.⁸² Ez a kistáj egy hatalmas és változatos konglomerátum, egyvelege a Balaton-felvidék legszebb tájainak, a Káli-, a Csicsói-, a Pécselyi- és Szöllősi-medencéknek. Földrajzi végpontjai: a Káli-medence nyugati végét jelölő Kékkút község és a Séd-völgy peremét jelölő Királyszentistván.

Éghajlati szempontból Litér a mérsékelt meleg Balaton-felvidék és a hűvösebb Veszprémi fennsík-Bakonyalja között képez átmenetet. Évi középhőmérséklete 9,5 - 9,7 °C, amely a Balaton-part közeli részek 10,0 °C-os és a Veszprémi-fennsík 9,2 °C-os átlaga között helyezkedik el. A vegetációs időszak középhőmérséklete 15,8–16,0 °C. A fagymentes időszak április 10–15 és október 27 között mintegy 198 nap. Évi csapadékösszeg mintegy 600 mm, amelyből a vegetációs időszakban kb. 360–380 mm esik. A hótakarós napok száma a korábbi évtizedeket is figyelembe véve kb. 45 nap, amely az utóbbi években természetesen jóval kevesebb volt.⁸³ Litéren az éghajlat kedvez a gyümölcsstermesztésnek és a szőlő is megterem. Korábban az Ugri- és Papvásári-hegyeken voltak az ittenieknek jó szőlők, amelyek mára a jelenlegi belterületre húzódtak vissza, elsősorban a déli, gyárközeli részek szennyezett levegője és az ott lezajlott erdőtelepítések miatt.

A község határának *domborzatát* a középhegységi kiegyenlített formák jellemzik. A belterület egy jellegzetes széles patak völgyben, a felső szakaszában ma már csak ritkán folydogáló Bendola-patak (régai térképeken Magyarós-patak) völgyében települt. Ezt a völgyet északnyugatról és délkeletről is egy-egy hegyvonulat szegélyezi. Az előbbi a vízmű felett kezdődik mintegy 275 méter magasan és dél felé folytatódik. A Nagyirtás ültetett erdeje felett kb. 300 méteren kulminál, majd folyta-

⁸² MAROSI Sándor - SOMOGYI Sándor (szerk.): Magyarország kistájainak katasztere. Bp. 1990.

⁸³ MAROSI Sándor - SOMOGYI Sándor (szerk.): i. m. (1990) 610–611.

tódik a volt kádártai határ mellett a Geleméri-erdő tömbjében. Ennek a hegyvonulatnak a keleti oldalából több meredek gerinc és völgy fut le dél felé a Bendolai földek irányába (Halász-völgy és több névtelen völgy). A Bendola-patak legfelsőbb folyása is egy ilyen erdőkkel borított árokban ered.

A Bendola-völgy déli fele már az a hatalmas, ültetett fekete fenyvesekkel borított dolomit tömb, amelyet Nyerges-hegynak neveznek. Legmagasabb pontja 280 méter. Ettől keletre, már a bekerített gyári erdőterületen található a 237 méter magas Kása-hegy. Ezt a hegyvonulatot a Kis-Nyerges-hegy kopasz, ültetett feketefenyővel csak részben borított, de keletről egy művelés alatt álló dolomitbányával elcsúfított hegykúpja zárja le, még a fűzfői országút előtt.

A balatoni műút keleti oldalán található a szántókból enyhén kiemelkedő 213 méter magas Disznó-domb (permi vörös homokkő előfordulással), amelytől keletre a terület egyhangú térszíntel lejt a Bendola-patak vonaláig. A vízfolyás felett aztán gyökeresen megváltozik a terep: előttünk magasodik a Mogyorós-hegy hatalmas és csak részben befenyvesített 252 méter magas dolomittömbje.

A község II-es területrészét a 199 méter magas Papvásári-hegy uralja, oldalait az 1970-es években iparvidéki fásítással beültetett lombos és tűlevelű erdők borítják.

Litér község területének geológiai viszonyaira legnagyobb részt a Balaton-felvidék keleti felének és a Bakony déli sávjának jellegzetes szürkés-fehér színű, nehezen aprózódó kőzete, a triász korban keletkezett karbonátos kőzet, az ún. *földolomit* nyomja rá a bélyegét. Ebből épülnek fel a környező dombok és hegyek, ez a kőzet nehezítette a szántó-vető ember mindennapjait az elmúlt évszázadokban a köves földek művelése közben (lásd a mára már többnyire élevesztett falucsúfolókat, amelyekben Litér, Királyszentistván és Vilonya köves talajára és a megélhetés nehézségeire utaltak: „Litér mit ér ? / Szentistván még annyit sem ér, / Vilonyába kár a kenyér”).

6. kép

Felhagyott murvabánya a falu határában (a szerző felvétele)

A dolomit elsősorban a község keleti és déli felében van uralkodó mértékben jelen, ahol a felszínt is elborítva csak sekély termőrétegű talajok megjelenésének enged teret. A Mogyorós-hegy, valamint a Kis- és Nagy Nyerges-hegy sziklás területei mind jellegzetes dolomitos területek.

A Kis Nyerges-hegy északnyugati oldalában a falu felé lefutó sziklás völgyben tudjuk legjobban tanulmányozni a dolomit megjelenési formáit. A triász földolomitba vágódott völgy keleti oldalában láthatjuk a legszebb szálban álló sziklákat is, a völgyoldalban pedig a karmezőkhöz hasonló, lépcsőzetes megjelenési formákban gyönyörködhetünk. A völgy végében lévő felhagyott kis kőbánya falában, mintegy 15 méter hosszú és hat méter magas természetes tablón tanulmányozhatjuk a kőzet-elmozdulások geológiai korokban lejátszódott jelenségeit. A kőzetfal egyedülálló módon mutatja be a litéri geológiai törésrendszer kőzettani viszonyait, a fehér dolomit és a közéje ékelődött bauxitvörös rétegek festői egymás- mellettiségét.

A triász korban keletkezett számos *karbonátos kőzet* közül még meg kell említeni kettőt, amelyek a község határában, elsősorban a mai vízmű földalatti medencéje fölötti határrészben, attól nyugatra, a szántóföldek által kihagyott, erdőfoltokkal fedett dombtetőtőkön fordulnak elő. Felszínre bukkanásukat és tanulmányozásukat több apró, már néhány évtizede nem művelt „bicskabánya” is jól elősegíti. Az egyik az ún. „arácsi formációhoz” tartozó lemezes, aleurites, anhidrites dolomit, a másik az alsó-triász korú „csopaki formáció” mintájára keletkezett ún. tiroliteszes márga és mészkő.

A Bendola-patak legfelsőbb folyásánál, a reptéri orosz épületektől keletre, a Cseri-erdő területén fordul elő még egy triász kori karbonátos üledékes kőzet, az ún. „kádártai formációhoz” tartozó pados, lemezes dolomit.

A dolomit mellett meg kell még említeni a *permi vörös homokkővet* is, amelyet Balatonalmádi és Révfülöp környékéről sokkal jobban ismerünk, de amely itt is szerepel, mint talájképző és tájalakító kőzet, valamint a Bendola-patak völgyének szántóföldjeit vörösre festő színező anyag. Vörös sziklák formájában tömegesen tehát itt nem jut a felszínre, de elvéve itt-ott, a Cseri-erdő egyes meredek gerincein mégis találkozhatunk kisebb méretű, kifakult színű homokkő szikladarabokkal, mintegy jelezve, hogy a mélyben jelen van ez a dolomitnál sokkal korábban keletkezett őskőzet is.⁸⁴

Még egy, a vörös homokkő keletkezési koránál, a permnél is korábbi geológiai korban, a palezókumban keletkezett érdekes kőzet előfordulást rejt Litér határa. A Balaton-felvidéken csak itt fordul elő és csak egy apró területen az a sötétzölddel pettyezett zöldesszürkés színű őskőzet, amelyet a tudomány a *diabáz* vagy *metabazalt* névvel illet. Az apró, mesterséges bányagödör a Bendola-patak jobb partjának közvetlen közelében, a Mogyorós-hegy északnyugati előterében, a községtől mintegy 500 méterre keletre található. Itt a teljesen felszínre bukkanó szokatlan színű kőzet (Magyarországon csak a Kőszegi-hegységben találhatunk zöld színű kőzetet), ellentétben a Kárpát-medence több pontjával, nem marad a mélységben, nagy öröme a geológia iránt érdeklődőknek. Itt kell megjegyezni, hogy a patak túloldalán jelöl a topográfiai térkép egy „Kékkői dülő” nevű határrészt, a patak és az

⁸⁴ A Bakony hegységföldtani térképsorozata, Veszprém. M= 1: 25 000, MÁFI, Bp. 1969.

erőmű között. A helybeliek szerint is ez a határnév összefüggésben van a szokatlan, kékeszöld színű metabazalt itteni előfordulásával⁸⁵, amely a szántások során itt-ott az eke nyomában a felszínre került.

A község határához ma már elkülönülten, II.-es területrészként tartozó Papvásári-hegy is szolgál egy-két geológiai érdekességgel. A hegyet felépítő pannon kori rétegeket (édesvízi mészkő, homok és agyagmárga betelepülésekkel) több helyen a geológiai korokban kovasav tartalmú hévizek járták át. A hegytetőn tanulmányozható (bár rendkívül nehezen lehet megközelíteni a telepített fenyves sűrűsége és a fennmaradt tüskedzsungel miatt) az a forrásvízből kicsapódott kovás kőzet, amely mintegy sapkaként borítja a homokos területet. E ritka geológiai képződmény a hegy délnyugati oldalában több hektáros kiterjedésű és a tihanyi gejzirkúpokhoz hasonlóan több méter magasságú és szélességű sziklakibúvások formájában képez egyedülálló geomorfológiai érdekességet.

7. kép

A litéri metabazalt egy darabja (a szerző felvétele)

Litér község növény- és állatvilága

Az előbbieken felsorolt földtani sokszínűség egy *rendkívül változatos és védett fajokban* bővelkedő élővilágot, elsősorban növényvilágot eredményez községünk területén. Ezek mindenekelőtt a dolomit alapkőzetű Nyerges-, Kása- és Mogyorós-hegyeken találhatók, ahol a felszín rengeteg érdekes formával örvendezteti meg a természet jelenségei iránt érdeklődő kirándulót. A karsztos bevonat itt vagy fedő üledékkel (lössz, márgás rétegek, stb.), vagy anélkül nyújt otthont a növény- és állatvilágnak.

⁸⁵ BALOGH Lajos et al. (szerk.): Veszprém megye földrajzi nevei, IV. A veszprémi járás. Magyar nyelvtudományi Társaság, Bp. 2000. 291.

Litér környezetének növényzete tehát a száraz, dolomitos felszínnek köszönheti rendkívüli botanikai értékeit. Ezek a területek a köztudatban, a felületes szemlélő számára „értéktelen” területek. A sziklás gyepek, a kopár hegyoldalak, az alacsonyra nőtt virágos kőris és molyhostölgy erdőfoltok, a fantasztikusan bizarr formákat öltő cserszömörccések *növényzeti értékei* csak kevesek számára érdekesek és értékesek. Éppen ezért kell különösen vigyázni rájuk, hiszen ez a Balaton-felvidéken és a Bakony déli felében jellegzetes élőhely napjainkban egyre jobban zsugorodik, sok helyen a beépítésekkel, a szemét illegális lerakásával, a mesterséges feketefenyő telepítésekkel is gyakran megsemmisül.

A tervezett nemzeti parki bővítés már 2002-ben (az ún. „II.-es ütemben”) tervbe vette a Litér környéki dolomitos élőhelyek legfontosabb részeinek védelem alá helyezését, amely elsősorban a Mogyorós-hegyre, mint fokozottan védett zónára, a Nyerges- és Kása-hegyek területére, mint II-es, természeti zónára helyezné a hangsúlyt⁸⁶.

A dolomithegyek növényzete

A Mogyorós-hegy Litér felé lejtő nyugati oldalán figyelhetjük meg a környék legszebb száraz, dolomitos lejtőjét, amelyen több helyen nyílt dolomit sziklagyep (*Seseli leucospermi-Festucetum pallentis*), jelentős területén árvalányhajás dolomit sziklagyep (*Stipo eriocauli – Festucetum pallentis*), kisebb részterületein pedig sziklafüves lejtőszeppret (*Chrysopogono – Caricetum humilis*) és cserszömörccés karsztbokorerdő töredékek (*Cotino – Quercetum pubescentis*) találhatók. Mivel a fenti társulások csak a tudósok számára egyértelműek, az átlagos szemlélő nem tudja őket elkülöníteni, ezért nem tárgyaljuk azok növényzetét külön-külön.

Az itt megfigyelhető dolomitflóra kiemelkedően változatos, amit még aláhúz néhány fokozottan védett növényfaj (magyar gurgolya – *Seseli leucospermum*, Szent István király szegfűje – *Dianthus plumarius subsp. regis-stephani*) igen nagyszámú jelenléte is.

Különösen szembeütő itt a kora tavaszi virágpompa, mivel a későbbi hónapokra szinte egy száraz kősvataggá válik a terület, csak elvétve virágzik a nyár és ősz folyamán néhány faj. Március-április táján elsősorban a sárga virágú növények dominálnak: hatalmas, csillag alakú virágjával igen szembeütő a világos barnás, még száraz fű között a védett tavaszi hérics (*Adonis vernalis*), az apró termetű és másutt ritka, védett keresztesvirágú sziklanövény, a kövér daravirág (*Draba lasiocarpa*), a ritka és védett homoki és törpe nősziromok (*Iris arenaria* és *I. pumila*). De közéjük vegyül a finom bolyhosságával is ékes lila virágú leánykőkörcsin (*Pulsatilla grandis*), valamint a szintén bókoló virágú fekete kökörcsin (*Pulsatilla nigricans*).

Májusban aztán a csinos, a délvidéki és a kunkorodó árvalányhajak (*Stipa pulcherrima*, *S. eriocaulis*, *S. capillata*, – az első kettő védett!) tengerként hullámozó tömege borítja be foltosan a területet. Ekkor virít még a citrom illatot árasztó, rózsaszín virágú nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*) a molyhostölgyes foltokban, a som- és a védett fanyarka bokrok között. A fanyarka (*Amalanchier ovalis*) nagy számban

⁸⁶ BAUER Norbert – KENYERES Zoltán (szerk.): A Balaton-felvidéki Nemzeti Park II. ütem bővítési terve, 2. rész. A Vilonyai-hegyek (Nyerges-hegy, Mogyorós-hegy, Martonvári-hegy) és a Megye-hegy. Kézirat, Zirc, 2002.

előforduló, esetenként kivételesen öreg és vastag példányai védettek hazánkban. Van egy másik védett cserjefaja is a hegynék: a sziklákön élő, de nem gyakori, apró, tojásdad leveles hajtásaival a kőpárkányokhoz simuló, nem feltűnő virágjait lombszevelei közbe rejtő piros madárbirs (*Cotoneaster integerrimus*). Ugyancsak ilyenkor virágzik a Mogyorós-hegyen a halványrózsaszínű, védett árlevelű len (*Linum tenuifolium*), a rózsaszín-fehéres sulyoktáska (*Aethionema saxatile*), a sárga virágú, de egészében kékes-deres pannon borkóró (*Thalictrum minus subsp. pseudominus*) és a halványsárga borzas vértő (*Onosma visiani*). Tovább színezi a dolomitajtót két földhöz simuló védett növény, a sötétkék pusztai meténg (*Vinca herbacea*) és a fémcsillogású, törpe növésű ezüstvirág (*Paronychia cephalotes*) is.

A védett növények sora folytatódik a Mogyorós-hegyen a nyár folyamán a lilás-kék virágú szürke ördögsemmel (*Scabiosa canescens*), az ezüstös útifűvel (*Plantago argentea*), a fehér virágát dacosan magasra emelő pannon endemizmussal (bennszülött, csak itt található), a magyar gurgolyával (*Seseli leucospermum*) és a körepedésekben otthont találó sárga kövirózsával (*Jovibarba hirta*). Ugyancsak a nyári szárazsággal dacol a halványrózsaszínű virágú pézsmahagyma (*Allium moschatum*), a lilás virágú hangyabogáncs (*Jurinea mollis*) és a sok-sok rózsaszínű virágot mutató, folyondárhoz hasonló növekedésű borzas szulák (*Convulvulus cantabrica*). Két feltűnő, lilás fészkes virágú dolomitlakó imola faj is tarkítja a nyári virágsejnyet: a tarka vagy Triumfetti imola (*Centaurea triumfetti subsp. aligera*) és a pannon bennszülött budai imola (*Centaurea sadleriana*). A legmelegebb nyárban virágzik az ezüstös levelű, kénsárga virágú selymes peremizs (*Inula oculus-Christi*) is.

Ősszel is tartogat még friss színt ez a fantasztikusan fajgazdag vadon növe virágos kert: szeptemberben, amikor már a legtöbb növény kiszáradt és a föld feletti részéből az élettartalékát a föld alá mentette, amikor a kirándulók talpa alatt ropog az elhalt növényzet, apró, földalatti hagymácskáiból ekkor emeli fel finom vonalú lilás virágait az őszi csillagvirág (*Scilla autumnalis*).

Litér községben a másik jelentős dolomitos terület a Kis- és Nagy-Nyerges-hegy, valamint a Kása-hegy tömbje. Sajnos azonban, hogy az eredeti dolomit növényzet a fenyvesítés következtében itt nagyrészt megsemmisült. A két világháború között még a katonai térképek mint kopasz, fátlan területet ábrázolják. A kopárfásításnak nevezett fekete fenyőültetést az 1950-60-as években kezdték el, ami folytatódott még az 1980-as években is.

A legtöbb védett növény a Kis-Nyergesen, annak is a gyepes, nem fenyvesített területén maradt meg, bár itt a ma is működő *murvabánya* hatalmas tájsebe jelenleg is napról-napra csökkenti az eredeti növényzetet. A megmaradt száraz legelőn dominál a kunkorodó árvalányhaj és a fenyérfű (*Andropogon ischaemum*). A Mogyorós-hegy védett növényei közül itt még fellelhető Szent István király szegfűje, a pézsmahagyma, a borzas vértő, a sárga kövirózsa, a budai imola, a hangyabogáncs, a pusztai meténg, az ezüstvirág és az ezüstös útifű.

A falu feletti ültetett *fekete fenyves*, bár a legfiatalabb az összes Nyerges-hegyi fenyves közül, 2007 tavaszán a szúkárosítás kezdeti jeleit mutatja, ami arra utal, hogy a Veszprém környéki dolomitra ültetett fenyvesek előbb-utóbb mind betegek lesznek és kipusztulnak. A fekete fenyő ugyanis *nem őshonos* faj hazánkban, így még fokozottabban ki van téve a száraz évek károsító hatásának, amely a károkozók

láncolatát idézi elő az állományokban és akár 20–25 éves korban is egy végzetes pusztulásnak eshetnek áldozatul.

A tűz ugyancsak egy hatalmas veszélyeztető tényező ezekben az ültetett tűlevelű erdőkben. A lángok martaléka lett az a terület, amely a Nyerges-hegy csúcsától nyugatra és délre terül el és mintegy 20–25 ha-t tesz ki. Itt az erdészeti hatóság már nem is ragaszkodott az újra ültetéshez, az elszenesedett törzsek kivágása és elszállítása után jelenleg tisztásként szerepel a leégett terület, mintegy mintaterületét adva a regenerációs folyamatoknak, amelyek során természetes úton az eredeti dolomit növényzet fog ismét visszaalakulni. Ennek jelei itt már biztatóan tanulmányozhatók.

8. kép

A kopár domboldal változatos növényvilága (a szerző felvétele)

A Nyerges-hegy nyugati letörésének tövében húzódik a Bendola-patak ma már leginkább száraz medrének a nyomvonala. Ennek szomszédságában, jó ötszáz méter hosszan, a meredek domboldalon idős cseres-kocsánytalan tölgyes maradványaival találkozhatunk, néhány tekintélyes méretű kocsánytalan tölgy példánnyal. A kedvező mikroklímátikus viszonyok miatt megjelenik itt az üde gyertyános bükkösök két jellegzetes növénye, az odvas keltike (*Coridalis cava*) és az erdei szélfü (*Mercurialis perennis*) is. A húsos somok néhány kivételesen idős példánya is érdekessé teszi ezt a völgyszakaszt.

A fenyvesek csak itt-ott őrizték meg az eredeti dolomitflóra néhány védett faját. Elsősorban a tavaszi hérics mutatkozik az utak mellett és a ritkás tisztásokon. A gyár kerítésének szomszédságában helyenként a mélyebb talajra csert telepítettek, amely alatt a védett vad orchideával, a bíboros kosborral (*Orchis purpurea*) is találkozhatunk. A Nyerges-hegynek Részvény-erdő (már a füzfői határhoz tartozik) felőli vé-

gében már találkozhatunk szárazságtűrő őshonos lombos erdőkkel is, amelyek vagy a molyhostölgyes karszbokoredő (*Cotino-Quercetum pubescentis*) társulásához, vagy a molyhostölgyes-cseres szálerdő, más néven mészkedvelő tölgyes (*Vicio sparsiflorae-Quercetum pubescentis*) társuláshoz tartoznak. Legszebb állományait a Balatonalmádi határában fekvő Megye-hegyen lehet látni. Bennük a molyhos tölgy és a virágos kőris dominál, gyepszintje igen fajgazdag. Itt is több hazai orchideát figyelhetünk meg: a húsos levelű, erőteljes piros virágú bíboros kosbort és a kúpos, halványpiros virágját kecses száron viselő vitézvirágot (*Anacamptis pyramidalis*). A ritkás molyhos tölgyes erdő száraz gyepes foltjain él a klorofill mentes, nem asszimiláló, lilás virágú korhadéklakó érdekes hazai orchidea, a gérbics (*Limodorum abortivum*) is.

A száraz erdők délkeleti végében, már a fűzfői uszoda felett, ahol az erdős domboldalon a löszborítás érintkezik a dolomittal, figyelhető meg a halványsárga vagy szennyesfehér alapon lilás erezetű virággal ékes igen ritka és védett lösznövény, a szennyes ínfű (*Ajuga laxmanni*).

Az előbbi felsorolások csak a védett növényeket tartalmazták és akkor még nem beszéltünk a sok-sok nem védett, de tarka virágaival szintén elsősorban tavasszal és a nyár elején virító növényekről, amelyek tömegesen lepik el a dolomitos száraz legelőket és erdőket.

A növényvilág tárgyalásakor kell megemlíteni azt az érdekességet, amely szintén a litéri Nyerges-hegy ültetett fenyveseiben található. A hazánkban nem őshonos, Észak-Amerikából származó, de a kertekben és a temetőkben közkedvelt szúrós levelű örökzöld cserje, a mahónia (*Mahonia sempervirens*), amely tavasszal bódító sárga virágaival rengeteg rovar csalogat magához, és ősszel vérvörös bogyót érlel, valami csoda folytán kivadulva, több hektáros foltban borítja a száraz fenyvesek alját ezen a területen. Valószínű, hogy a madarak, vagy valamely tréfás kedvű erdész jóvoltából került erre a helyre, tovább színesítve a mediterrán hangulatú hegyoldalak tarka növényvilágát.

Ugyanakkor még meg kell említeni, hogy a Nyerges-hegy fenyveseiben igen sok helyen felbukkant a nemkívánatos és agresszíven terjedő gyomfa (a botanikusok „özönnövénynek” nevezik), a bálványfa, népies néven ecetfa is, amelyet feltétlenül szükséges lenne visszaszorítani. Ellenkező esetben egy-két évtized alatt kiirthatatlan mennyiségben már egyeduralkodóvá is válhat, ami a terület nagyfokú leromlását eredményezné.

A Cser-erdő növényzete

Litér községet és a Bendola-patak völgyét nyugatról határoló dombok láncolatán, ezek keletre és délkeletre lejtő oldalain helyezkedik el az elsősorban lombos fából álló erdőtömb, amelyet *Cser-erdőnek* neveznek.

Őshonos erdőtársulásai közül a legfontosabb a cseres-kocsánytalan tölgyes (*Quercetum petraeae-cerris pannonicum*), amely itt túlnyomó területarányal is rendelkezik. Mivel elsősorban különböző mélységű barna erdőtalajokon és kisebb mértékben középmező rendzinán találjuk, állományai változó magasságot érnek el (13–22 méter). A vízmű mögötti cseres foltok a legalacsonyabbak, itt a sziklás talaj hatására sok virágos kőris és molyhos tölgy is elegyedek az állományba. A tetőkön, a

hajdani bányák helyein és azok szomszédságában már a mészkedvelő tölgyeshez hasonló, igen sok virágos kőrissel és húsos sombokkal elegyes cserések találhatók. A védett tavaszi hérics és a bíboros kosbor csak szórtan bukkan fel bennük, a korai virágok közül a tavaszi kankalin (*Primula veris*) jellemzően virít ezekben a szárazabb erdőkben.

A fenti két védett faj jön elő a délebbre fekvő szárazabb gerinceken is, ahol a márgás, meszes máladék extrém száraz viszonyokat teremt. Ezek a gerincek hajdan biztosan nyitottabb erdők voltak, mert itt szórtan még a karsztbokorerdők két jellegzetes cserjéje, a csereszömörce (*Cotinus coggygra*) és a pukkanó dudafürt (*Colutea arborescens*) nevű pillangós bokor is előfordul.

A cserések növényzete eléggé egyhangú, védett növényekben kimondottan szegény. Ennek oka részben a permi vörös homokkővön keletkezett máladék is, amely a terület elsősorban völgylábi helyzetben lévő oldalait jellemzi. Csak a bíboros kosborok erőteljes száron nyíló piros orchidea virága színesíti a tavaszi erdőt. Elvértve a citromillatú, védett nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*) is előfordul, a szárazabb helyeken a sötétkék, apró virágú erdei gyöngykölessel (*Buglossoides purpureo-coeruleum*) együtt. Az aljnövényzetet elsősorban az erdei és tollas szálkaperje (*Brachypodium sylvaticum* és *B. pinnatum*) alkotja.

A régi erdőállományok maradványaként ma is látható a 9 D erdőrészletben, annak is a déli végében, néhány igen idős kocsánytalan tölgy, amelynek kora legalább 150–200 évesre tehető. Mint ahogy a Cser-erdő más kiemelkedő helyein és a gerinceken, ezek közelében is a hajdani lövészárkok ma is tekintélyes méretű maradványai láthatók. A második világháború harcainak emléke ez a Balaton irányában kiépített hajdani árokrendszer. A 10 A erdőrészlet „Nagyirtás” nevet viselő erdőrészletében, amely 1945-ben még egy erdők közé ékelt szántó volt, és amely ma egy ültetett erdő, a litériek szerint 400–500 német és orosz katonát temettek el a helybeliek, jeltelen tömegsírba⁸⁷.

Már a szentkirályszabadjai határszél közelében, a hajdani orosz reptéri épületek alatti völgyben, amely tulajdonképpen a Bendola-patak legfelsőbb folyása, vannak olyan hegyoldalak, amelyek északi kitettségek. Itt a párásabb mikroklíma a bükk és a gyertyán megjelenését is lehetővé teszi (16 A erdőrészlet). A völgy aljában itt már a gyertyános kocsánytalan tölgyesek (*Quercus petraeae-carpinetum*) kis területű és a völgy hosszanti irányában elnyúló állományai találhatók.

A környezetükben álló cserések már a nedvesebb viszonyokra utaló aljnövényzetet is mutatják. A hagymás fogasír (*Dentaria bulbifera*) és az odvas keltike (*Coridalis cava*) tömeges itteni előfordulása – mindkettő a gyertyános tölgyesek és bükkösök növénye - bizonyítja a párásabb mikroklíma jelenlétét. A reptéri orosz laktanyák és lakóházak minden bizonnyal tisztítatlan szennyvizét is ezekbe a völgyekbe vezették, amire a fentről nyíló hatalmas szennyvíz csövek még ma is meg-lévő maradványai utalnak.

⁸⁷ BALOGH Lajos et al. (szerk.): Veszprém megye földrajzi nevei, IV. A veszprémi járás. Magyar nyelvtudományi Társaság, Bp. 2000. p. 293., 137. sorszámu helynév: Nagyirtás.